

Katolícka univerzita v Ružomberku

Pedagogická fakulta

**Skanzeny a múzeá ľudovej architektúry, pamiatkové rezervácie, pamiatkové
zóny a národné kultúrne pamiatky ľudovej architektúry**

Zuzana Harničárová

učiteľstvo predmetov výtvarné umenie a geografia

2. rok štúdia bakalárskeho študijného programu

Fyzickogeografické a humánnogeografické mapovanie 2

RNDr. Pavol Papčo, PhD., Mgr. Pavol Hurbánek, PhD.

3.jún 2016

Slovenská ľudová architektúra

Tradičnú slovenskú ľudovú architektúru charakterizuje nesmierna výrazová pestrosť prejavujúca sa aj množstvom rôznorodých prvkov a znakov. Dá sa povedať, že jej regionálny výraz, bohatosť foriem a symbolov je výsledkom zložitého vývoja za uplynulých približne tisíc rokov. Tento proces ovplyvňovali nielen rozdielne prírodné pomery, zložitá hospodárska situácia, komplikované spoločenské vzťahy, rozličné kultúrne danosti našej krajiny. V prvom rade tieto podmienky ovplyvňovali materiálovú základňu ľudovej stavebnej kultúry rozdeľujúcu ľudové stavby na našom území do dvoch základných skupín na stavby hlinené (murované) a drevené. V oboch skupinách sa uplatňoval princíp využívania najdostupnejších zdrojov a surovín, ktorými boli v našich podmienkach hlina s rôznymi prímiesami, respektíve kameň, neskôr nepálená tehla v jednej skupine a drevo v druhej. Do polovice 18. storočia vďaka rozsahu lesných porastov prevládalo budovanie drevených domov na území Slovenska v oveľa väčšom rozsahu než sa zachovalo do 21. storočia. Drevené konštrukcie sa používali v celej severnej oblasti Slovenska a ich využívanie siahalo až do okrajových pásiem nížin. V rovinách prevládali najmä hlinené domy rôznych konštrukcií. V 20. storočí premenlivá hranica medzi hlinenými, resp. neskôr kamenným murovaným domom a dreveným domom prechádzala naším územím viac menej vodorovne približne nad stredným Považím a Pohroním ponad stredný Spiš a dolný Šariš. Celkový vonkajší výraz stavieb sa líšil aj u samostatných drevených stavbách. Vplýva naň to či je samotný materiál z listnatých alebo ihličnatých stromov. Nerovné steny z hrboľatých a krivých kmeňov listnatých stromov sú využívané v nižšie položených oblastiach (Šariš, Gemer, Novohrad, Hont, Tekov) vyrovnávali odmazávaním z vonkajšej a vnútornej strany hlinou a natierali vápnom. Napriek tomu konštrukcie z rovných ihličnatých stromov nebolo potrebné dodatočne vyrovnávať a stavby z nich si zachovali charakteristický drevený zrubový vzhľad. Podobne napríklad aj pri použití tradičnej krytiny siahali naši predkovia po najjednoduchšie dostupných zdrojoch. V severných oblastiach to bol drevený šindel rôznych dĺžok, alebo ukladaná vrstva slamy alebo trstia. Z hľadiska pôdorysného usporiadania sídla prevládali u nás ulicový typ zástavby v rôznych kombináciách a variáciách, charakteristicky aditívne radenými domami vedľa seba a zväčša štítovou fasádou zoraďenou na uličnej čiare. Domy stavané podľa osvedčenej schémy vytvárali domoradia sledujúce líniu cesty, ulice alebo potoka. V horskom teréne sa zástavba prispôsobila terénnej situácii a zomknutejšiu ulicovú zástavbu nahrádzala voľnejšia reťazová, tvoriaca menšie zhluky stavieb navzájom od seba nepravidelne vzdialených. Posledná štvrtina 20. storočia súvisí so systematickou a cieľavedomou snahou o ochranu najhodnotnejších súborov ľudovej architektúry formou pamiatkových rezervácií architektúry. Vláda vyhlasovala pamiatkové rezervácie v oblastiach Čičmany, Podbiel, Ružomberok – Vlkolíne, Ždiar (1977), Osturňa, Špania Dolina (1979), Sebechleby – Stará Hora, Veľké Leváre (1981), Brhlovce (1983), Plavecký Peter (1990). V súčasnosti sú pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry v desiatich oblastiach. Všetky z nich predstavujú viaceré, i keď nie úplne charakteristické oblasti našej ľudovej

architektúry . Popri pamiatkových rezerváciách sa medzi pamiatkovo chránené územia zaradujú aj pamiatkové zóny vyhlásené v roku 1989. Medzi nemálo 90 pamiatkových zón patrí aj 30 pamiatkových zón vidieckeho typu zväčša situovaných v oblastiach stredného Slovenska. V oboch týchto typoch pamiatkových území však zisťujeme značné zmeny v období posledných takmer 30 rokov od vyhlásenia prvých chránených území. Súčasné požiadavky na nové formy bývania, tak výrazne odlišné od regionálne skromných zaužívaných foriem uplatňovaných po stáročia na našom vidieku, nie je možné zosúladiť. Napriek tejto alarmujúcej situácii pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry, najlepšie zachované časti sídel s typickou ľudovou architektúrou a pamiatkové zóny s charakteristickými predstaviteľmi zástavby v regióne, predstavujú jedinečný odkaz našich predkov.

Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry Slovenska

Veľké Leváre

Milovníkom ľudovej architektúry známa obec Veľké Leváre leží na západnom Slovensku v okrese Malacky na Záhorskej rovine. Obec preslávili najmä habáni. V roku 1592 okolo štvorcového námestia postavili habánsky dvor, ide o najväčšiu zachovanú lokalitu pôvodného obydľia habánov v Európe. Dvor tvorili 16 usadlostí, mal v čase najväčšieho obyvateľstva 40 objektov. V roku 1592 pestré hospodárske zázemie, ktoré tvoril pivovar, verejný kúpeľ, habádska škola a budova hospody. Najstaršia a najzaujímavejšia zástavba habanského dvora sa zoskupuje okolo dvoch vedľa seba situovaných priestranstiev námestí, je z nich prístup k potoku Rudava, kde sa nachádzali výrobné zariadenia využívajúce vodu mlyn a brusiareň.

Plavecký Peter

Obec Plavecký Peter leží na západnom úpätí Malých Karpát v Záhorskej nížine v okrese Senica. Pozostáva z typických roľníckych usadlostí západného Slovenska. Zachovaná a pamiatkovo chránená zástavba pochádza prevažne z druhej polovice 19. stor., keď staršie drevené objekty nahradili murované stavby z nepálených tehál. Tento spôsob výstavby sa tu presadil aj v súvislosti s tereziánskym „ohňovým patentom“ z roku 1751. Hlavný dôvod zmeny stavieb bol nedostatok vhodného dreva. Charakter zástavby tejto hromadnej dediny určuje mierne zvlnená cestná os. Uprostred sídla sa cesta rozširuje do šošovkovitého tvaru námestia.

Čičmany

Rázovitá obec Čičmany leží obkolesená kopcami Strážovských vrchov a Malej Fatry v južnej časti Rajeckej doliny. Preslávila sa originálnymi drevenicami s charakteristickou bielou ornamentálnou výzdobou. Základný prvok zástavby predstavuje zrubový obytný dom. Stojí na nízkej kamennej podmurovke. Prvé domy mali steny z neokresaných trámov, zastrešovali ich veľké konštrukcie šindľom pokrytých striech. Neskôr sa objavili sedlové strechy ukončené zrubovými štítlami. Snáď najznámejšou črtou čičmianskeho ľudového domu je jej jedinečná a charakteristická vonkajšia výzdoba. Biele

jednoduché linky geometrických ornamentov zdobia tmavé steny exteriérov domov. Maľovanie malo pravdepodobne magickú funkciu chránilo obydlie pred nečistými silami. V Čičmanoch sa nachádza 36 objektov vyhlásených za národné kultúrne pamiatky.

Brhlovce

Obec leží v doline potoka Búr. Je obklopená miernymi svahmi južných úpäť Štiavnických vrchov. Nachádza sa tam komplex využívaných skalných obydlí vytesaných do vulkanického tufu. Brhlovce sú dedinou hromadného sídelného typu, ktorá má prevažne jednostrannú zástavbu. Domy sú stavané z miestneho kameňa omazaného hlinou. Sedlové strechy ukončujú drobné štíty s ostreším. Priestory vytesané do skál slúžili údajne ako úkryt pred Turkami. Osobitým fenoménom sú komínové hlavy vytesané z tufových platní. V jednom z 25 pamiatkovo chránených dvorov v časti Šurda je umiestnená expozícia ľudovej architektúry a bývania. V roku 1993 získala medzinárodné ocenenie EUROPA NOSTRA.

Stará Hora – Sebechleby

Známa etnografická lokalita obce Sebechleby sa nachádza v bansko-bystrickom samosprávnom kraji na južných svahoch Štiavnických vrchov. Najstaršie ešte praveké stopy osídlenia územia siahajú až do doby bronzovej. Scenériu okolia tvorí množstvo vinogradov a s roztrúsenými vinohradníckymi domčekmi a pivnicami. Osobitnú pozornosť priťahuje jeho odľahlejšia stavba. Jej stavebnú podstatu tvorí jedinečný súbor vinohradníckych pivníc, ktoré vznikali od 16. storočia. Hĺbili ich do vulkanického tufového podlažia. Najstaršia ťažisková skupina vinohradníckych pivníc a domčekov ako ucelená štruktúra je zoskupená okolo vretenovitého priestoru námestia – okolo malej barokovej kaplnky.

Špania Dolina

Starobylá banícka osada sa rozkladá v Starohorských vrchoch na rozhraní Nízkych Tatier a Veľkej Fatry neďaleko Starých hôr. Tvorí ju jedinečný súbor baníckych domov postavených z dreva a kameňa. Vzrast obce úzko súvisí s bohatými náleziskami medenej rudy. V obci a jej okolí sa nachádzajú pozostatky rôznych foriem banskej činnosti ako šachty, štôlne, priekopy a pod.. druhou najvýznamnejšou formou v prírodnom prostredí sú rozsiahle odvaly a haldy.

Vlkolínek – Ružomberok

Miestna časť Ružomberka Biely Potok je východisko do Vlkolínca, jednej z najnavštevovanejších slovenských osád a mimoriadne pozoruhodnej oázy ľudovej architektúry, ktorú zapísali do zoznamu pamiatok slovenského kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Predstavuje takmer nenarušenú zástavbu drevených zrubových domov. Vlkolínek má dodnes zachovaných 45 pôvodných hospodárskych usadlostí. Zrubové domy vytierali hlinou, pričom stena sa natierala v odtieňoch pastelových farieb bielej, modrej, svetlo okrovej. Charakteristické sú pôvodné šindľom pokryté strechy bez komínov ukončené štítni s polkruhom a kolíkom.

Podbiel

Obec sa nachádza na severe Slovenska v okrese Tvrdošín v Oravskej vrchovine na sútoku riek Oravy a Studeného Potoka. Obec zaujme časťou tzv. Borova raľa (roľa), kde sa zachoval komplex pôvodných drevených zrubových domov postavených v 19. stor. a na začiatku 20. stor.. zástavba obce je ulicového typu s trojuholníkovým námestím okolo kostola. Dominantou barokový kostol z roku 1780-1781. Nachádza sa tu viac ako 50 zachovaných drevených ľudových stavieb. Základným stavebným materiálom všetkých stavieb v obci bolo drevo. Len niektoré stodoly boli murované. Príznačné pre túto lokalitu je absencia komínov na strešných rovinách. Všetky stavby usadlosti pokrývali mohutné strmé sedlové a šindľom pokryté strechy.

Ždiar

Ždiar leží v Podtatranskej brázde, zo severu jeho chotár ohraničuje Spišská Magura, z východu Východné tatry a zo západu hranica z Poľskom. Základným prvkom pôvodnej zástavby sídla sú zo všetkých strán uzavreté dvory. Základným stavebným materiálom je drevo pričom domy sú budované zrubovou technikou. Pôvodný farebný kolorit drevenej zástavby dokresľoval svetlomodrý náter machom a hlinou medzi brvnami v obytnej časti. Červené okenné rámy dopĺňali jednoduchý ornament.

Osturňa

Severospišská obec leží v severnom svahu Spišskej Magury v širokej doline Osturnianskeho potoka v okrese Kežmarok. Ktorá je pravdepodobne najdlhšou potočnou dedinou na Slovensku. V rázovitej goralskej obci sa zachovalo viac pôvodných stavieb goralských usadlostí. Základným prvkom zástavby obce sú jednotlivé, od seba nepravidelne vzdialené usadlosti a hospodárske dvory. V obci sa zachovalo niekoľko vývojových foriem zástavby hospodárskeho dvora.

Múzea a Skanzeny na Slovensku

Banské múzeum v prírode, Banská Štiavnica

Je to najstaršia a tematicky najrozsiahlejšia banícka expozícia na Slovensku, ktorá zobrazuje vývoj rudného baníctva v stredoeurópskom priestore od stredoveku do konca 20. storočia. V útrobach skrýva jedinečné technické banícke pamiatky banskoštiavnického regiónu. Najvýznamnejším exponátom v podzemnej expozícii skanzenu je Gápel na konský pohon (motor od banského výťahu). Ide o jediný stroj svojho druhu, ktorý sa na Slovensku zachoval. Na povrchu je najvýznamnejším Kachelmanov vodnostĺpcový ťažný stroj premiestnený zo šachty Lill v Hodruši. Je to pamätník slávnej éry vodnostĺpcových strojov, ktoré v 18. storočí zachránili banskoštiavnické baníctvo od zániku a stáli na čele technického pokroku v celosvetovom meradle.

Múzeum ľudovej architektúry, Bardejovské kúpele

Skanzen v Bardejovských Kúpeľoch je najstarším zariadením svojho druhu na Slovensku, ktorý bol sprístupnený v roku 1965. V areáli je rozmiestnených 24 expozíčných objektov, ktoré prezentujú

ľudovú kultúru a staviteľstvo dvoch etník - slovenského a rusínskeho obyvateľstva. Nájdete tam obytné zrubové domy, rôzne hospodárske budovy, technické, ale aj sakrálne stavby. Medzi unikátne exponáty patria vrtné zariadenie na výrobu drevených vodovodných rúr na vodný pohon z 18. storočia a technické zariadenie na domácku výrobu súkna – valcha z Livova (1888 a časť 1948). Medzi hospodárskymi stavbami nájdete napríklad aj najstarší úľ na Slovensku z roku 1691.

Archeologické múzeum Havránok, Bobrovník / Liptovská Mara

Jedinečný archeologický park nad hladinou Liptovskej Mary je jednou z najstarších kultúrnych pamiatok na Liptove. Havránok je významné slovenské archeologické nálezisko, ktoré zhromažďuje pozostatky sídliska mladšej doby železnej. Unikátna opevnená svätyňa so stopami keltských náboženských rituálov plnila vo svojej dobe úlohu duchovného centra. Súčasťou archeologického múzea je aj pôvodná veža stredovekého kostola Panny Márie, ktorého história siaha až do 12. storočia a základy a opevnenie stredovekého hradku na vrchole Havránku.

Expozícia Ľudovej architektúry a bývania, Humenné

Múzeum Ľudovej architektúry a bývania v prírode sa nachádza takmer v centre Humenného. Svahovitý terén areálu vystihuje charakter Horného Zemplína. Expozícia so 16 obytnými a hospodárskymi stavbami je súčasťou múzea od roku 1974. Základnými stavebnými materiálmi objektov sú drevo, kameň, hlina a slama. Najstarším a najvýznamnejším objektom je drevený kostolík sv. Michala archanjela z obce Nová Sedlica, na pôvodnom mieste postavený v roku 1764. Súčasťou interiéru je pôvodný ikonostas z polovice 18. storočia. V jednotlivých objektoch sú inštalované predmety každodennej potreby našich predkov, ale i remeselné, poľnohospodárske náradie a ďalšie predmety z bežného života na Hornom Zemplíne v prvej tretine 20. storočia.

Múzeum včelárstva na Slovensku, Kráľová pri Senci

Ak patríte k fanúšikom včelárstva a jeho histórie, nasmerujte svoje kroky do Kráľovej pri Senci. Nachádza sa tu Múzeum včelárstva na Slovensku, ktoré začalo zhromažďovať svoje zbierky v roku 1975. Iniciátorom jeho založenia bol R. Mičieta, autor prvého diela o dejinách včelárstva na Slovensku, spolu s V. Križanom. Múzeum zhromažďuje materiál a dokumenty o vývoji včelárstva a jeho využívaní v rozličných oblastiach života človeka. Expozícia sa nachádza v areáli Včelárskej paseky, kde sa nachádzajú unikátne zbierky úľov (klátov, dlabákov a košov), používaných už v 17. storočí, debničkové úle rozličného typu z 18. storočia, ktorých najväčším propagátorom na Slovensku bol Juraj Fándly. Osobitnú skupinu vo vývoji úľov predstavujú reliéfne a figurálne úle. Skanzen dotvárajú ďalšie typy úľov používaných vo včelárstve od 19. storočia po súčasnosť. V budove veľkého včelína sú umiestnené medomety, lisy na medzistienky, včelárske pomôcky a potreby z rozličných období vývoja slovenského včelárstva.

Múzeum slovenskej dediny, Martin

Ak sa zaujímate o to, ako žili ľudia na Slovensku v 19. a začiatkom 20. storočia, vyberte sa do Múzea slovenskej dediny v Martine. Je to zároveň najväčšia národopisná expozícia v prírode na

Slovensku. Nájdete tu slovenské regióny Orava (1971), Kysuce - Javorníky (1972, 1986), Liptov (1976) a najnovšie aj región Turiec

Múzeum ľudovej architektúry a materiálnej kultúry, Nitra

Múzeum je súčasťou Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre a sídli v areáli výstaviska Agrokomplex. Dokumentuje život dedinských ľudí na južnom Slovensku. Je tu 33 budov zozbieraných z celého Slovenska. Nájdete tu mliečnicu, čistiareň osív, výrobné oleja, mlyn, pekáreň, včelíny, pálenicu, voštinársky záboj, zimnú maštal' a senníky. Zaujímavá je aj expozícia školy, kde nájdete všetko, čo k nej patrí - od pôvodných drevených lavíc, cez tabuľky, na ktoré sa zapisovalo griflíkom, harmónium, až po drevené prezúvky. Novou expozíciou je Hospodársky dvor, kde môžu návštevníci obdivovať ovce, kone, poníky a hydinu. Jedinečnou atrakciou múzea je úzkokolejová parná poľná železnica zo Želiezoviec, prostredníctvom ktorej zväžali od roku 1885 úrodu z polí. Vláčikom sa môžete previezť celým areálom múzea.

Múzeum liptovskej dediny Pribylina

Múzeum liptovskej dediny sa výrazne odlišuje od ostatných múzeí v prírode a to najmä formou zástavby a skladbou objektov. Je obrazom stredovekého sídla s výsadami a právami mestečiek. Okrem drevených obytných a hospodárskych stavieb, ktoré reprezentujú typické príbytky roľníkov a remeselníkov, tu sú aj dva vzácne stredoveké kamenné objekty. Všetky stavby spolu vytvárajú jedinečnú skladbu historického a kultúrneho prostredia dávneho Liptova. Goticko-renesančný kaštieľ z Parížoviec je najstarším zachovaným zemianskym sídlom v Liptove zo 14. - 16. storočia a je spájaný s kráľom Matejom Korvínom a jeho synom Jánom Korvínom, kniežaťom liptovským. Atraktívnou expozíciou je ranogotický kostol Panny Márie z obce Liptovská Mara s fragmentmi pôvodných nástenných malieb zo 14. a 15. storočia. V hornej časti areálu múzea sa nachádza statická expozícia historickej Považskej lesnej železnice.

Hornonitriansky banský skanzen – Baňa Cígeľ, Sebedražie

Banský chlebič bol ťažký. Ako vyzeral bežný deň baníkov na Hornej Nitre môžete na vlastnej koži zažiť v Hornonitrianskom banskom skanzene – Baňa Cígeľ. Pozrite si fotoreportáž z jeho útrob. Sprievodcovia, ktorí sú bývalí baníci, odhalia ľudský príbeh fárajúceho baníka a jeho dennodenné fárание. Prehliadková trasa Hornonitrianskeho banského skanzenu Baňa Cígeľ začína jazdou banským vláčikom do hnedouhoľnej bane, ktorá je dlhá 2 312 metrov. Prehliadka ďalej pokračuje v podzemí, minimálne 80 metrov pod povrchom v bývalej časti II. ťažobného úseku. Pešia časť prehliadkovej trasy v bani má dĺžku 566 metrov jedným smerom.

Skanzen v Starej Ľubovni

Ľubovniansky skanzen pod hradom Ľubovňa patrí k najmladším na Slovensku a verejnosti bol sprístupnený v roku 1985. V súčasnosti ho tvorí 25 objektov. Dominantou expozície je zrubový gréckokatolícky kostolík východného obradu z Matysovej z roku 1833, zasvätený sv. Michalovi archanjelovi. Neoddeliteľnú súčasť interiéru tvorí barokovo-klasicistický ikonostas. Kostol patrí k

významným pamiatkam drevenej sakrálnej architektúry na východnom Slovensku. Z ďalších objektov sú v expozícii najpočetnejšie zastúpené zrubové obytné domy postavené na začiatku a v prvej tretine 20. storočia z Veľkého Lipníka, Litmanovej, Veľkej Lesnej, Údola, Jakubian, Kremnej, Kamienky a Jarabiny. Okrem tradičných hospodárskych objektov (maštal', stodola, sýpka) sú tu postavené aj sezónne poľné obydlia, charakteristické pre región Spiša. Súčasťou expozície sú aj technické stavby, ako napríklad zrubová kováčska vyhňa z druhej polovice 19. storočia z Torysy, mlyn s valcovou stolicou z Malého Sulína a dielňa stolára – naturalistu z Piľhovčika.

Múzeum ukrajinskej kultúry, Svidník

Je to jedinečné špecializované a najstaršie národnostné múzeum na Slovensku. Hlavnou expozíciou múzea je kultúrno-historická expozícia. V expozícii sú unikátne archeologické nálezy - mamutí kel a mamutí zub z okolia Svidníka, kamenné sekeromlaty, kamenné sekery, amforovité nádoby a pod., - stredoveké písomné pamiatky, o vzniku jednotlivých obcí, dokumenty o národnostnom postavení západoukrajinského obyvateľstva, ukážky hmotnej a duchovnej kultúry.

Skanzen Vychylovka – Múzeum kysuckej dediny

Skanzen Vychylovka leží v malebnom prostredí doliny Chmúra, ktorá je súčasťou chránenej krajiny oblasti Kysuce. Jeho jedinečná flóra a fauna spolu s prekrásnou ľudovou architektúrou vytvárajú pre návštevníka neopakovateľnú scéneriu. Každoročne počas sezóny tu má návštevník možnosť vidieť ukážky práce remeselníkov, vystúpenia folklórnych skupín a súborov s ukážkami pracovného a obradového zvykoslovia, prípravu tradičných kysuckých jedál a iné. Políčka pri domoch prezentujú trojpoľný systém hospodárenia, ktorý bol zaužívaný na Kysuciach

Múzeum oravskej dediny Zuberec

Múzeum je umiestnené v prekrásnom prírodnom prostredí v podhorí Roháčov. Nakrúcali sa tu aj slovenská rozprávka Sedem zhavranelých bratov alebo film Láska na vlásku.

Viac ako 50 stavieb ľudovej architektúry je tu rozostavených v niekoľkých celkoch, ktoré pripomínajú jednotlivé časti Oravy – Dolnooravský rínok, Hornooravská ulica, Goralské lazy.

Nechýbajú tu ani technické stavby ako mlyn na vodný pohon, plátennícky mangel' na hladenie modrotlače, olejareň, hrnčiarska pec a iné. Nad „dedinkou“ sa týči drevený gotický kostol sv. Alžbety Uhorskej zo začiatku 15. storočia. Kostol s neskorogotickým maľovaným stropom a s funkčným prenosným barokovým organom je ozajstným klenotom múzea. Zariadenie domov a chov domácich zvierat (v letnom období aj pestovanie typických plodín) umožňujú návštevníkom predstaviť si život a prácu Oravcov v minulosti.

Pamiatkové zóny

Sobotište

Myjavská pahorkatina má svoj osobitný charakter a je známa najmä svojráznym kopaničiarskym osídlením. V polovici 19. storočia sa tu založil gazdovský spolok ako prvé združenie na európskom

kontinente. Centrum ma trojuholníkové námestie. Pamiatková zóna Sobotištie - habánsky dvor je od roku 1999 jednou z dvoch chránených lokalít tohto typu na Slovensku.

Do Kršle – Klokočov

V Klokočove sa nachádza unikátna prírodná rarita slovenského formátu. Sú tu kamenné pieskovcové gule považované za najväčšie na zemi z doteraz nie jednoznačne vysvetlenou genézou ich vzniku.

Bátovce

Obec so slávnou minulosťou banského kráľovského mesta s mincovňou, čo sa odrazilo aj na jeho pamiatkach a celkovej architektúre. Pôdorysná štruktúra sídla predstavuje hromadnú cestnú zástavbu s obdĺžnikovým námestím. Zástavbu tvoria kamenné ľudové domy so sedlovými strechami.

Bánska Hodruša – Hodruša – Hámre (UNESCO 1993)

Tunajšie sídla sú osudovo spojené s baníctvom, čo je poznať aj v architektúre. Charakteristickým prvkom banského sídla sú početné sochy svätcov často situované v blízkosti zaniknutých banských diel. Osídlenie je voľne rozptýlené po svahoch. Sú tu zväčša drevené domy zrubovej konštrukcie alebo kamenné, prípadne kombinované stavby so sedlovou šindľovou strechou a a drevenou pavlačou.

Babiná

Najstaršie doklady osídlenia tohto územia sú datované približne do roku 700 p.n.l.. Radová zástavba historického jadra okolo cestnej osi je dodnes nenarušená napriek novodobej výstavbe. Pre pôvodnú zástavbu boli charakteristické murované kamenné domy s komorami a hospodárskymi stavbami radenými za obytnou časťou a stojaté štítom do ulice.

Čelovce

Hont patrí k menej známym a v rámci Slovenska menej navštevovaným lokalitám. Je to svojrázny vinársky región obdarený bohatou históriou a najmä originálnym folklórom a ľudovými pamiatkami. Pôdorys sídla sa vytváral vo forme radovej zástavby okolo oboch brehov Veľkého potoka. Sú tu samostatne stojace murované kamenné omietané domy s predzáhradkami na kamenných podmurovkách. Budovy mali spoločnú valbovú strechu.

Horné Plachtince

Stará východohontianska obec sa nachádza na území s viacerými archeologickými nálezmi siahajúcimi až do obdobia kedy tu v lokalite Pohanský vrch sídlili Kelti. Zástavba vo forme hromadnej dediny je tvorená murovanými kamennými tehlovými alebo hlinenými roľníckymi domami. Výstavba vytvára náznak formy radovej potočnej dediny.

Palichno

Je to potočná radová dedina. Trojpriestorové murované domy na podmurovkách s radením do ulice izba–pitvor–komora pôvodne pokývali charakteristickou malebnou krytinou z ražnej slamy.

Rimavské Janovce

Obec ležiaca na gemersko – rimavskom okruhu jedinečnej Gotickej cesty, ktorá je prvou tematickou kultúrno – poznávacou cestou na Slovensku. Najstaršie osídlenie pochádza z konca eolitu a zo začiatku doby bronzovej. Rádová cestná zástavba obce. Ktorej ľudová architektúra patrí k stredoslovenskej nižnej oblasti. Charakter murovaných ľudových stavieb v obci zo zástavbou typu skupinovej cestnej dediny je typický pre túto oblasť Gemera. Historické jadro bolo vyhlásené za pamiatkovú zónu.

Šimonovce

Dedinka Šimonovce leží neďaleko hraníc s Maďarskom, od ktorého je oddelená výškami sopečnej Cerovej vrchoviny. Takmer zachovaná radová výstavba Šimonoviec je rozložená okolo širokého obdĺžnikového pretiahnutého návsia cez, ktoré prechádza cesta. Radova cestná zástavba domov z murovaných hlinených valkov a tehál, ktoré sú omietnuté. Charakteristickými dekoratívnym prvkom sú aj dekoratívne lemovania vstupných otvorov.

Ratková

Bývalé mestečko v určitom období dokonca sídlo gemerskej župy a okresu. Centrom pôdorysnej štruktúry obce, ktorú tvorí radová cestná zástavba je pomerne veľkorysé polo šošovkovité námestie. Pôvodná zástavba je orientovaná prevažne kolmo na uličnú čiaru. Zastrešené sú sedlovou pôvodne šindľovou strechou s valbou alebo so štítom s vetracími otvormi.

Lúčka

Gemerská obec Lúčka má pohnuté dejiny, ich dôkazom sú aj romantické zrúcaniny stredovekého opevneného husitského kostola nad obcou. Radovú potočnú zástavbu tejto gemerskej obce tvoria pôvodne z kameňa murované domy z konca 19. storočia. Charakteristickým prvkom domov stavaných v niektorých prípadoch na pomerne vysokých kamenných podmurovkách je presahom valbovej strechy kryté podstenie – gánok. Valbové strechy kryté slamou sú v súčasnosti pokryté tvrdou krytinou.

Turnianska Nová Ves

Najstaršie stopy osídlenia pochádzajú z praveku z obdobia neolitu z doby halštatskej, laténskej a rímskej. Pôdorysné usporiadanie poľnohospodárskej obce ovplyvnil tok rieky, ktorá sa pred jej územím rozdeľuje do troch ramien. Dva z nich kolmo pretínajú hlavnú komunikáciu. Tá sa v centre šošovkovite rozširuje a ramená toku ju delia na horný stredný a dolný koniec obce. Po oboch stranách návsia a hlavnej komunikácie tvoria radovú zástavbu murované domy. Domy majú štíty, štít býva oddelený ostreším.

Kremnické Bane

Už samostatný názov obce jednoznačne hovorí o jej dávnej baníckej minulosti. Navyše sa tu nachádza stred Európy i keď pripustíme, že jeden z viacerých. Na usporiadaní zástavby obce sa odráža vplyv terénnej komunikácie. Zástavba nemá hlavnú os alebo ústredný priestor, ale organicky sleduje

spleť uličiek hromadnej dediny. Domy špecifické pre kremnickú banskú oblasť sú radené ku komunikácii rôzne. Základom stavby boli pôvodné samostatné zrubové banícke domy, ktoré slúžili pre viaceré rodiny. Domy mali vysokú valbovú strechu pôvodne krytú šindľom. Typickým prvkom boli drevené pavlače na poschodí nesené predĺženými trámami.

Podšíp – Stankovany

Malebná osada tvorená zrubovými drevenicami je učupená pod majestátnym Šípom. Hromadnú zástavbu sídla ovplyvnila a podmienila konfigurácia terénu. Dodnes zachovaných 6 domov s hospodárskymi objektmi stojí na nerovnakých parcelách. Objekty sú stavané obvykle zrubovou technikou z polguliačou alebo otesaných trámov. Štítový domov s polvalbou sú obyté doskami a strechy pokryté štiepaným šindľom.

Hybe

Obec Hybe vznikla začiatkom 13. Storočia na križovatke obchodných ciest z Liptova na Spiš. Zástavba vznikla na pravidelne založenom pôdoryse okolo rozsiahleho, dnes už čiastočne zastavaného obdĺžnikového námestia. Pôvodne zrubová zástavba ulíc je dnes tvorená prevažne murovanými domami. Tvorili ju omazané a olíčené trojpriestorové drevené zrubové stavby stavané štítovou stenou ku komunikácii.

Východná

Folklórne vari najznámejšia obec na Slovensku. Východná je hromadná cestná dedina. Obojstranná zástavba okolo hlavnej komunikácie v najstaršom jadre postavená z drevených a murovaných objektov stavaných štítmí do ulice. Staršie trojpriestorové domy sú prevažne drevené, zrubové, omazané a nalíčené. Domy stoja na podmurovke vyrovnávajúcej zvažujúci sa terén.

Nižná Boca

Voľakedy banícka obec je dnes známa turistická lokalita. Zástavba obce je rozložená okolo potoka a cesty, bola v zložitom teréne nepravidelná, reťazovitá. Rozložené zrubové banícke podpivničené domy niekde aj so štvorstranným pavlačím majú štítmí ukončené valbové strechy.

Heľpa

Pre osídlenie tohto územia mala najväčší význam valašská kolonizácia. Kedysi takmer výlučne drevená zástavba je pôvodne orientovaná len v západnej časti obce. Usadlosti tvorili blokové drevené zrubové domy na podmurovkách. Sedlovú strechu s doskami obitým štítom a podlomenicou pokrýval šindeľ. Zdobilo ju charakteristické polkružie ukončené vyrezávaným kolíkom.

Nižné Repaše

Rázovitá spišská obec predstavuje významnú, národopisnú lokalitu so zachovalou architektúrou dreveníc. Základom zástavby reťazovej potočnej radovej dediny s reťazovou zástavbou okolo cesty sú zrubové domy na stredne vysokých podmurovkách niekedy s kamennou zaklenutou pivničkou. Neomietnuté domy sú kryté sedlovými strechami s pôvodnou šindľovou krytinou.

Torysky

Typická horská obec s krásnym prírodným prostredím. Tiež zachovaná drevená architektúra je svedectvom dávnej a zaniknutej minulosti. Torysky sú potočná radová dedina. Zástavbu centra tvoria zrubové domy na obdĺžnikovom pôdoryse. Priečelie domu je presvetlené dvomi alebo tromi malými oknami.

Lačnov – Lipovce

Okolie tejto dediny poskytuje turistom viacero možností ale samozrejme aj ľudová architektúra priamo v osade. Reťazová zástavba obce je rozložená po úbočiach v podobe amfiteátra a sleduje rozvetvujúcu sa komunikáciu. Domy, pôvodne drevené, zrubové, zväčša omietnuté, mladšie murované stoja na kamenných podmurovkách. Štíty sedlových striech sú spravidla ukončené polvalbou.

Použité bibliografické odkazy

Viera Dvořáková, 2008. Kultúrne krásy Slovenska : Ľudová architektúra. DAJAMA, 2008

Iveta Zuskinová, 2008. Kultúrne krásy Slovenska: Skanzeny. DAJAMA, 2008

Peter Maráky, 2008. Kultúrne krásy Slovenska: Múzeá. DAJAMA, 2012

Viera Dvořáková, 2009. Kultúrne krásy Slovenska : Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO. DAJAMA, 2009

Zuzana Beňušková, 2010. Kultúrne krásy Slovenska: Ľudová kultúra. DAJAMA, 2010

<http://www.poznajslovensko.sk/skanzeny>

<http://slovakia.travel/co-vidiet-a-robit/tradicie-a-gastronomia/skanzeny-a-ludova-architektura>

Ľudová architektúra na Slovensku

